

Државни архив Црне Горе - Историјски архив Котор
Друштво за обнову Манастира Подластва

ГРБАЉ У АРХИВСКИМ ЗАПИСИМА

Изложба архивских докумената поводом
150 година од устанка у Грвљу

КОТОР, СЕПТЕМБРА 1998. ГОДИНЕ

Изложбу приређује:

Државни архив Црне Горе - ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КОТОР
ДРУШТВО ЗА ОБНОВУ МАНАСТИРА ПОДЛАСТВА

Концепција изложбе:

СТЕВАН КОРДИЋ

Сарадник:

ЈЕЛЕНА АНТОВИЋ

Концепција публикације:

СТЕВАН КОРДИЋ

ОВА ПУБЛИКАЦИЈА ЈЕ СЛОЖЕНА У $\text{\LaTeX}2_{\epsilon}$ -У.

Лектор:

ЈЕЛЕНА АНТОВИЋ

Предговор

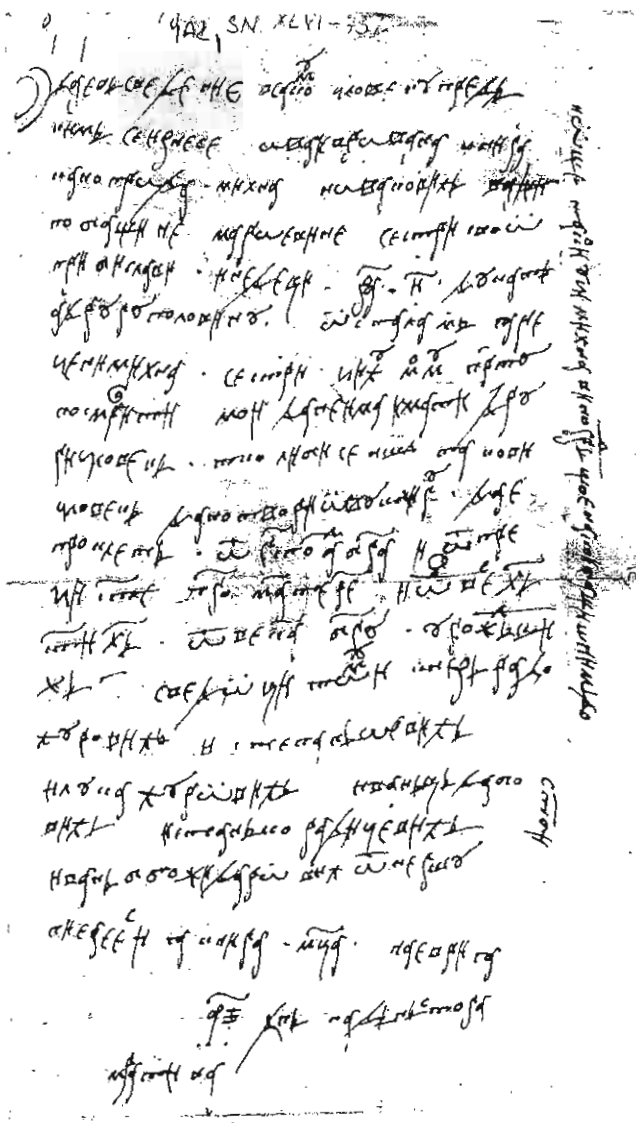
Поводом 150. година од устанка у Грбљу, заједно са Историјским архивом Котор, Друштво за обнову Манастира Подластва приредило је изложбу докумената везаних за Грбаљ. На изложби су представљени документи који сваки на свој начин говори о Грбљу и историјским приликама у којима се налазио. Те историјске токове пратимо кроз низ архивских докумената од најстаријих помена Грбља у судско-нотарским књигама, односа Грбља и Котора у средњем вијеку, грбаљских буна, периода турске, друге млетачке и аустријске владавине, па све до устанка у из 1848. године.

Посјетилац изложбе ће примјетити да у поставци изложбе недостаје "Грбаљски законик". Његово изостајање није случајно, јер Друштво за обнову Манастира Подластва има у плану свог рада организовање научног скупа који би за једну од тема свог рада имао управо "Грбаљски законик". Том приликом, надамо се, започео би озбиљан научни рад који би расвијетлио овај документ.

Изложба садржи, поред уско архивских докумената, и рукописне књиге, штампане књиге и црквене одежде из богатих ризница грбаљских цркава, старе карте и представе Грбљана из путописних књига, као и дјелове оригиналне грбаљске ношње. Ови експонати допуњују слику о Грбљу, коју стичемо читајући старе документе.

Захваљујемо се Архиву Српске православне цркве Котор, Бискупском архиву Котор, Поморском музеју Котор, господину Ђорђу Радивовићу и Историјском институту Црне Горе чији су документи и експонати учинили ову изложбу потпунијом као и свима који су помогли у њеној реализацији.

Друштво за обнову Манастира Подластва

Најстарији ћирилички документ са поменом Грбља.

1. Најстарији помени Грбља

1. НАЈСТАРИЈИ ПОМЕН ГРБЉА У СУДСКО-НОТАРСКИМ КЊИГАМА

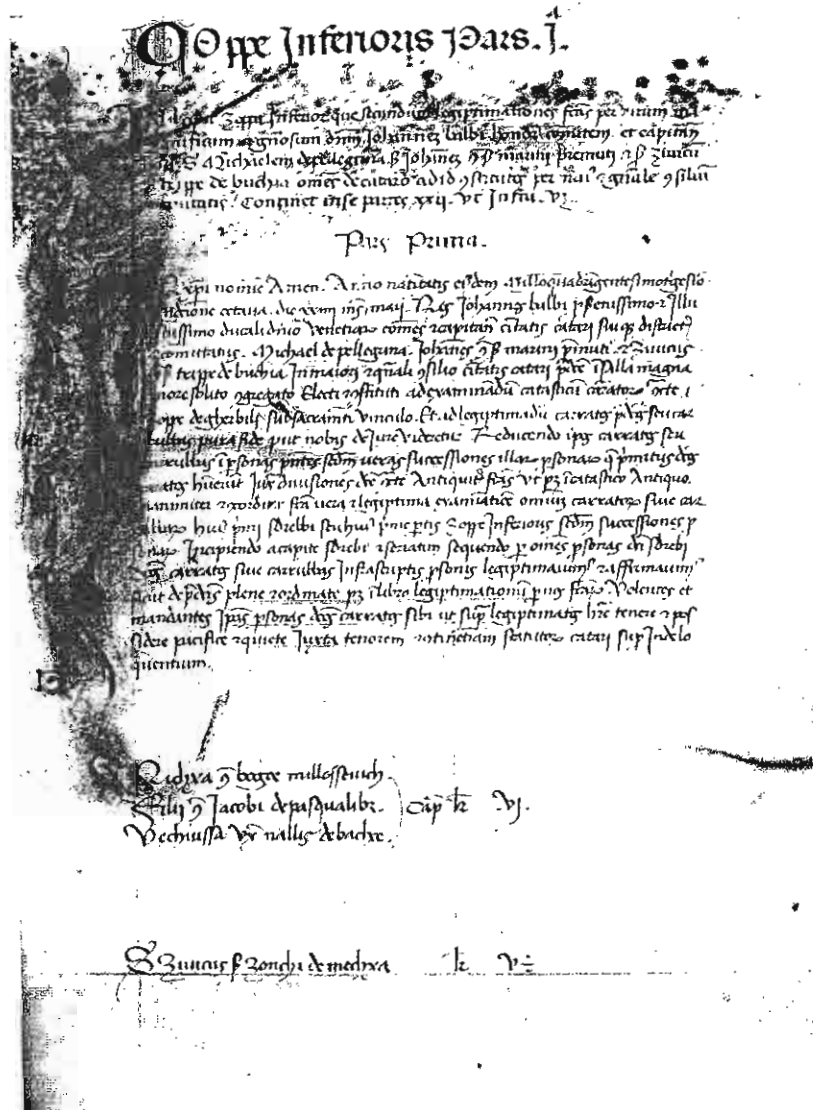
Котор, 20. XII 1326. године. Најстарији помен Грбља налазимо већ у I судско-нотарској књизи (1326–1335. година). То је документ Историјског архива Котор у којем извршитељи опоруке Стане, удове Друсинанове, приказују опоруку суду и пошто су свједоци потврдили њену исправност, нотар је преписује и своди у јавни облик. У опоруци Стане, удова Друсинанова оставља својој кћери Брати свој дио имања у Грбљу. (*"Item relinquo partem meam de Gherbili filie mee Brate."*).

ИСК, СН I, 61

2. НАЈСТАРИЈИ ЋИРИЛИЧКИ ДОКУМЕНТ СА ПОМЕНОМ ГРБЉА

У најстаријем ћириличком документу Историјског архива Котора Михна Новаковић из Жупе Грбљске продаје половину баштине сестри Прибислави и њеној дјечи, а другу половину оставља свом "сестричићу".

ИСК, СН XLVI, 73/2

Грбальски катастик из 1430. године.

2. Грбаль и Котор у средњем веку

1. ПОМЕН-ПОВЕЉА СТЕФАНА КРАЉА СРБИЈЕ О ГРАНИЦАМА ГРАДА КОТОРА

Краљ Урош II поконио (продао) је Котору Грбаль. Том приликом сигурно је издата повеља, која није сачувана. Приликом канонске посјете бискупа Марина Драга 1688. године реликвијаријуму Катедрале светога Трипуна, сазнајемо да се у дрвеној скрињи у којој су се чувале реликвије " ... налазе повластице о границама града једном удјелене од Стефана краља Србије на два пергаментна написана српским словима са два сребрна позлаћена печата ..." ("*... modo vero existunt privilegia finium Civitatis concessa a Stephano Rege Serviae in duabus pergamenis scriptis caractere Serviano cum duabus Bullis argentis inauratis ...*").

БАК XXII (15) 4. 5.

2. ГРБАЉСКИ КАТАСТИК ИЗ 1430. ГОДИНЕ

"*Catasticum carubbinorum Zoppe de Gherbli, Communitatis Catari*" – је званични правни документ о посједу, са подјелом земље и пописом земљопосједника у селима Горњег и Доњег Грбља. Поред имена которских племића и грађана, као власник јавља се и Општина. Катастик је писан на пергаменту, латинским језиком, готицом. Иницијали су украшени и разнобојни. Наслови на сваком листу су исписани крупним црвеним словима. Значај Грбља за Котор је у ствари значај једног подручја богатог за исхрану града, "житнице" Котора, егзистенцијалне вриједности. Зато је питање власништва и реда у посједовању и обради плодне равнице, на домаку града, опкољеног каменим масивима, изузетно значајно.

ИАК, ДИЛ VI-A

Поред овог Катастика из 1430. године сачуваног у Историјском архиву Котор, од 86 страница, пронађен је у фонду

J. A. Boulliera Градске библиотеке Руана (Rouen, Француска), верзија преписа из 1457. године од 246 страница, дакле далеко обимнија и комплетнија. Катастик из Котора је у ствари “*extractum*” на пергаменту, сажети извод битних елемената: имена земљовласника и обим посједа (тј. број “карата” посједника). Руански препис, назван “*Liber legitimationum ...*”, садржи читав процес провјеравања и новог утврђивања власништва, послије преузимања млетачке владавине. Јер како се из руанског преписа јасно види, Котор одмах по преузимању Грбља од српског краља Уроша II (1306–1307. године) октобра 1307. године почиње вршити прву подјелу земље. Ова прва подјела је постала основом “старог” Катастика, који се помиње у которском примјерку Катастика као “*ut patet in catastico antiquo*”.

3. О ПОДЈЕЛИ ЗЕМЉЕ У ГРБЉУ

Одредбом 412. которског Статута “*De facto divisionis Zoppe de Gherbli*” уређен је режим на земљама у Грбљу. Земља и људи на земљама у Грбљу су уз надокнаду подијељени између которског племства и грађана. Подјела је проглашена трајном (“*modus distribuendi duret in perpetuum*”). Само је изузетно Општина могла мијењати тако установљену подјелу, и то једино у случају појаве празних карата земље. Земље у Грбљу су давале на трајно држање (“*tenet in aeternum*”, “*per perpetuale possidendo*”) купцу и његовим насљедницима. Законодавац је забранио држаоцима у Грбљу свако отуђење земаља изузев давања у мираз женској дјечи или остављања својим мушким насљедницима.

ИАК, Статут града Котора, члан 412.

4. О ОБАВЕЗИ ГРБЉА ДА СНАБДИЈЕВА СРПСКИ ДВОР РИБОМ

Одредбом 416. которског Статута “*De hominibus Zoppe, ut non portent pisces Domini Regi*”, види се да је становништво Грбља, односно которске општине, имало обавезу, снабдијевања рибом, према српском двору. Одредбом се “ради олакшице” посадницима у Грбљу прописује да нико не носи рибу краљу у име Општине (“*nullus eorum partes pisces Domino Regi*

ex parte Communitatis”), већ да ће за ту обавезу сваки пунолјетан мушкарац плаћати Општини сваке године 4 гроша (“*pro dicto servitio*”).

ИАК, Статут града Котора, члан 416.

5. О РЕКТОРИМА ГРБЉА

Одредбом 416. которског Статута “*De Rectoribus Zoppe de Gherbli*”, Општина одређује “да управитељи или судије жупе Грбаљ иду једанпут мјесечно у жупу да виде и уколико је могуће без преваре постигну оно што би било на част и добро Града”. За вријеме боравка у Грбљу “село у које дођу, односно људи из села их морају частити храном. У противном свака кућа тога села их мора платити по један перпер који судије под заклетвом морају узети. Ако судија не иде како је речено, плаћа 5 перпера которској општини”.

ИАК, Статут града Котора, члан 414.

6. ЈЕДАН ПОМЕН ГРБАЉСКОГ РЕКТОРА

Писмених трагова о ректорима и њиховом раду нема у нотарским исправама. Усамљен је помен *Rector Zoppa de Gherbli* у исправи од 9. X 1397. године. Ту се истиче да се закупац ослобађа доношења закупнине у град ако то у некој форми дозволи ректор Грбља (“... *si ammit rector zoppa de Gherbili per aliquam formam ...*”).

ИАК, СН III, 2

7. ОДРЕДБЕ СТАТУТА О УЗГАЈАЊУ ВИНОВЕ ЛОЗЕ

Вино је било један од најважнијих извозних артикала средњовјековног Котора. Због тога је начин узгајања винове лозе био врло прецизно дефинисан которским Статутом. Из одредбе 214. которског Статута (“*De Poloumicis vinearum*”) сазнајемо да постоје два начина гајења винове лозе. Ако се обрезивање вршило одмах изнад корјена па се лоза ширила по земљи, латински текст преузима словенски израз “*vinea posemluch*”. Ако се пуштало да лоза израсте до знатне дужине, па се затим обрезивала, постоји назив “лоза на сводове” (“*vinea in cameris*”).

Статут града Котора, члан 214.

8. КРШЕЊЕ СТАТУТАРНИХ ОДРЕДБИ О УЗГАЈАЊУ ВИНОВЕ
ЛОЗЕ

Котор, 9. IV 1462. године. Попис имена 113 земљорадника
са подручја Грбља, Љешевића, Брда, Луштице и Богдашића,
који су садили лозу противно одредбама которског Статута.

ИАК, ДИЈ 18

Млетачки дукал о акцијама према побуњеницима.

3. Грбаљске средњовјековне буне

У Грбљу су током XV вијека избиле четири антифеудалне буне (1421–23, 1432–1433, 1448–52. и 1462–69. године). Буне су биле покренуте отпором према которским земљопосједницима и тежњом грбаљских “посадника” за стицањем што већих права на земљи коју обрађују.

1. ПРОГОНИ ГРВЉАНА

Котор, 29. VII 1431. године. Буне су често завршавале крвавим акцијама власти, па су многи Грвљани бјежали ван млетачке територије, нарочито у Пуљу (“... *Postea superveniente guerra, dictum Miocius et multi alii iverunt in Apuleam*”).

ИАК, СН IV, 273

2. ТУЖБЕ КОТОРАНА

Котор, 4. IX 1431. године. Которани издају пуномоћ Луки Пасквалију “... да се прикаже пред Преведро и Пресвијетло Дуждево Господство и пред друге његове управитеље, судије и чиновнике, којима је поднесена тужба оних из жупе против нас, да брани наша права и цијеле наше которске општине против тих сељака или оних који су настањени на нашим посједима у жупи Грбаљ, који су против нас пожурили до Праведности нашег Господства, против сваког права и праведности ... да се за нас моли пред ногама Преведрог Дуждевог Господства, јер смо себе и наша права предали Његовој милости тако, да се споменути сељани и насељеници на нашим посједима, отпадници Његове Преведре Власти, отимачи наших посједа, не усуде тако нешто поново учинити ...”.

ИАК, СН V, 242

3. ВЕНЕЦИЈА ШАЉЕ ВОЈНУ ГАЛИЈУ

Венеција, 2. V 1449. године. Дукал са одлукама о упућивању војне галије у Боку, поводом избијања треће буне Гр-

бљана, уништењу которских солана, у дну грбљског поља, које су могле користити побуњеницима и низ других текућих питања.

ИАК, ДИЛ II, 15

4. ДУКАЛ О III ГРБЉСКОМ УСТАНКУ

Венеција, 28. I 1469. године. Дукал о Грбљу, са изузетно великим оштећењима пергаментa и мало сачуваног текста.

ИАК, ДИЛ II, 22

5. АКЦИЈЕ ПРЕМА ПОВУЊЕНИЦИМА

Венеција, 12. IV 1469. године. Дукал са инструкцијама ректору Еустахију Балби о акцијама према побуњеницима у Грбљу, уз навођење ставова њихове делегације у Венецији. По њима Грбљани на земљу имају право плодуживања (*utile*) и непосредног посједа (*dominium directum*). Не одриче се и неко право власништва Которана, на основу старих повеља, али за то Грбљани нуде само једну паушалну накнаду од 1000 дуката годишње (*pensio*). Таква, у основи антифеудална схватања, енергично су одбацивана и у Котору и у Венецији. У правном дефинисању овог става Грбљани су морали имати савјетнике из учених кругова Которана

ИАК, ДИЛ II, 23

6. УПУЦТВА О НАПЛАТИ ДУГОВА ГРБЉАНА

Венеција, 19, VII 1469. година. Дукал са овлашћењем датим которском ректору Еустахију Балбију да са начином исплате знатне суме дугова Грбљана поступи према свом најбољем нахођењу.

ИАК, ДИЛ II, 24

7. ДУКАЛ СА ИНСТРУКЦИЈАМА У СЛУЧАЈУ ИЗБИЈАЊА НОВИХ НЕМИРА

Венеција, 9, I 1491. година. Дукал којим се, послвије саслушања представника которске општине и Грбља, повлачи ранија одлука и даје налог провидуру да се, у случају нових сукоба, не држи ранијих привилегија и Статута.

ИАК, ДИЛ II, 32

8. ПОСЉЕДИЦЕ ГУБИТКА ГРБЉА

Котор, 2. X 1498. година. Терминација ректора и провидура Котора Франческа Чигоње о ослобађању племића и грађана Котора од обавезе плаћања најмова за млетачку војску. Исплату ће преузети градска благајна, али највише до суме 40 дуката. Посебно се подвлачи велика биједи настала у Котору послвије губитка Грбља (*"considerata la povertà, miseria et summa calamità ... nella qual si attrova costituita questa fedelissima città per la occupation de Zupa per suo nutrimento ..."*).

ИАК, ДИЛ II, 38

۱۰ صوبہ غجلاہ
 ۱۱ اورد اوک
 ۱۲ مروت
 ۱۳ غزاس
 ۱۴ اردو کلاہ
 ۱۵ علاو کلاہ
 ۱۶ کلاہ کلاہ
 ۱۷ واول کلاہ
 ۱۸ لکھنؤ
 ۱۹ کلاہ کلاہ
 ۲۰ کلاہ کلاہ
 ۲۱ کلاہ کلاہ
 ۲۲ کلاہ کلاہ
 ۲۳ کلاہ کلاہ
 ۲۴ کلاہ کلاہ
 ۲۵ کلاہ کلاہ
 ۲۶ کلاہ کلاہ
 ۲۷ کلاہ کلاہ
 ۲۸ کلاہ کلاہ
 ۲۹ کلاہ کلاہ
 ۳۰ کلاہ کلاہ

Фрагмент турског пописа Грбља.

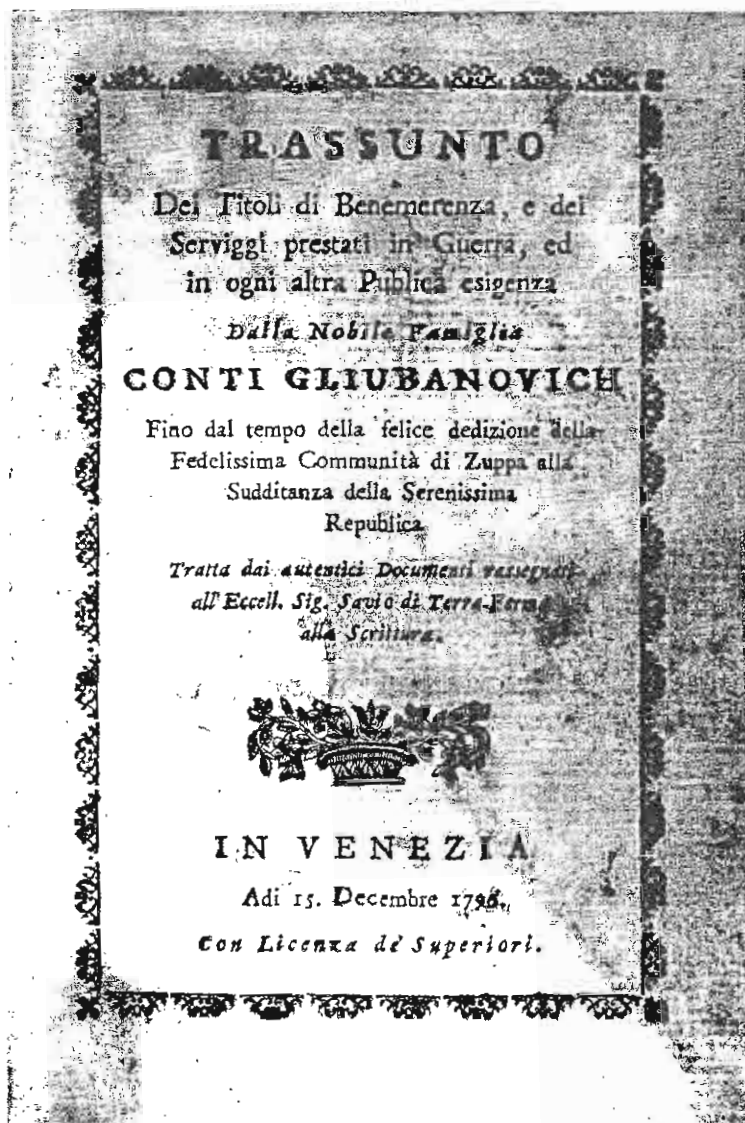
4. Турска владавина Грбљем

Грбаљ прихвата турску управу 1497. године. Обавезе које су Турци наметнули Грбљу су били мање тешке од млетачких, односно обавеза које су имали према которским земљопосједницима. Већи дио становништва Грбља је био запослен у соланама, и као такав потпуно ослобођен новчаних намета. Турци су опет имали више користи од рада "солара" него од новчаних намета. Организационо, Грбаљ је био нахија црногорског кадилука и судску власт је обављао црногорски кадија. Послије пада турске власти (1647), Грбаљ је поново под млетачком управом.

1. ТУРСКИ ПОПИС ГРБЉА

Фрагмент пописа нахије Грбаљ из 1570/1571. године (Попис санџака Дукађин TD N° 499).

T. C. Basbakanlik Osmanli Arsivi, Istambul

Почетна страна књиге привилегије кнежевске породице Љубановић.

5. Други период млетачке владавине

Везе са Млецима последије 1647, па до пада Републике више нијесу прекидане; могу се пратити све до 1715, када је млетачка власт дефинитивно консолидована, што је Пожаревачки мир правно санкционисао. Под Млецима грбљска аутономија стекла је и своје посебне облике. Судски форум је сведен на гувернадура, 4 судије и 4 кнеза. Помиње се још и сердар, који је био плаћен, исто као и гувернадур, само за вријеме рата.

1. ПРИВИЛЕГИЈЕ ГРБЉА

Рукописна књига о привилегијама Грбља (1647–1697. године) (*“Privilegi concessi ai popoli della Zuppa”*). Овјерен препис на 16 листова.

ИАК, ДИЛ VII, 147

2. УСТУПАЊЕ ЦРКВЕ Св. ЛУКЕ ПРАВОСЛАВНОМ СВЕШТЕНСТВУ ИЗ ГРБЉА

Котор, 7. VIII 1658. године. Из извјештаја о визитацији которског бискупа Ивана Зборовца цркви Св. Луке, сазнајемо да је: “Горепоменуца црква прошле године (1657) била уступљена грчком свештенству из Грбља, које станује у граду, а на захтјев лаичког магистрата (државних власти) за обављање службе божје и осталог што се односи на њихове обреде”.

БАК XXII, 359

3. ПРИВИЛЕГИЈЕ КНЕЖЕВСКЕ ПОРОДИЦЕ ЉУБАНОВИЋ

Венеција, 15. XII 1796. Штампана књига добијених титула од Млетачке Републике за заслуге у рату кнежевске породице Љубановић. (*“Trassunto dei Titoli di Benemeranza, e dei Servigi prestati in Guerra, ed in ogni altra Publica esigenza. Dalla Nobile Famiglia Conti Gliubanovich Fino dal tempo della felice”*

dedizione della Fedelissima Comunità di Zuppa alla Sudditanza della Serenissima Republica, Venezia 15. Dicembre 1796").

Најстарија привилегија у овој збирци је из 1667. године.

ИАК, ШТАМП II-3

4. РОДОСЛОВ КНЕЖЕВСКЕ ПОРОДИЦЕ ЉУБАНОВИЋ

Венеција, 15. XII 1796. Родослов кнежевске породице Љубановић из књиге добијених титула.

ИАК, ШТАМП II-3

5. ИКОНОПИСНА ШКОЛА ДИМИТРИЈЕВИЋ-РАФАИЛОВИЋ И ГРВАЉ

Димитрије "Даскал" је родоначелник ове иконописне школе, која је дјеловала од краја XVII до средине XIX вијека у Боки Которској, Црној Гори, Херцеговини и на ширем подручју Пећке патријашије. У Грбљу радови иконописне школе Димитријевић-Рафаиловић присутни су у великом броју цркава. Поменимо цркву Св. Николе у Пелинову коју је Димитрије Рафаиловић исликао 1718. године. На њеним фрескама је представљен цјелокупни црквени календар. Црква Св. Ђорђа у Шишићима посједује иконостас и фреске, који су рад исте иконописне школе. Њихови радови су још присутни у манастиру Подластва, у црквама Рођење Богородице и Св. Спаса у Ластви, манастиру Св. Николе у Бигову, цркви Св. Стефана у Кривовицама и у још неким грбаљским црквама. Цјелокупни опус ове школе, са 11 значајних сликара из пет генерација, цијени се на неколико хиљада икона, стотињак иконостаса и фреско ансамбала. У рисанском "катастику" са почетка XVIII вијека, налазимо родоначелника иконописне школе Димитрија ("*Miter Dascalo, detto Pisaz ...*").

ИАК, УП СС, 11

Школска кроника
установљена од учитеља Митрија Чукића
године 1886. изјесци Новом Брну, по утјесу
школског закона од 20. августа 1870. § 33.

Пошто писана кроника нијесат наша мисли
у овој школи околној; то сат неке мисли
и рјешје сачуно по којима се удржати
у предани.

Пошто је 19. вијек дође у Виово/Трастичу
један калуђер именован Јосиф Чукић, родом из
Горан, Црнотинан из села Грбља, у којем
најје и обнови порушени манастир св. Николе,
који се налази у стародревној згради Трешћоли,
која ће бити, по свој прилици, разорена Сурани
око 1864. године после Крстије, кад су и Роде
порушени, а браћа још се пре Новогоро, нека
буду отишли.

У овом случају, обављеној талистици, Прејодови
Јосиф Чукић Чукић, изјавио је талистици
и писану стављеном и урњеном појму. После
неколико времена, изјавио је да је доста времена
у школи.

"Кроника главатицићке школе".

6. Период аустријске владавине

1. Отмица дјевојке из Грбља

Цетиње, 14. II 1835. године. Отмица дјевојка био је тежак преступ у Црној Гори и строго се кажњавао. Како је отмица било између Црногораца и Бокеља, то је често било интервенција црногорских и аустријских (бокељских) власти. У овом документу Петар II Петровић Његош обавјештава которског поглавара у вези отмице Крстиње Божа Радовића из Грбља од стране Ђура Станкова Станишића из Ђеклића да је отимаче "по овдашњем закону казнио, Крстињу не може повратити родитељима јер је већ у брак са Ђуром ступила". Из документа се може закључити да је у питању привидна отмица јер је дјевојка отишла својом вољом.

ИАК, ВЛАД 43

2. Бокељски устанак 1869. године

Устанак Бокеља против Хабзбуршке монархије био је мотивисан изгласавањем "Закона о општој војној обавези". Прелазним одредбама Закона одређено је да војни обвезници округа которског и дубровачког неће, као до тада, бити ослобођени војне обавезе, него ће служити у домобранству. Осјећај националног поноса, страх од предаје оружја код становништва Кривошија, Грбља, Побора, Маина и Брајића, били су јак основ отпора према новом аустријском војном закону. Устанак је букнуо у Кривошијама и убрзо се проширио на Грбља, Поборе, Маине и Брајиће. Изложени документ од 22. X 1869. је оглас дат од стране војних власти, у којем се поред осталог говори о губитку три аустријска војника приликом напада на Кривошије.

ИАК, ОК XXXIX, 145

3. "Кроника главатицићке школе"

Главатицићи, 1886. Хронику школе у Главатицићима за-

почео је учитељ Митар Чуквас мјесеца новембра 1886. Хроника прати рад школе од 1886. па све до 1912. године. У уводним странама хронике учитељ Митар Чуквас се осврће на школске прилике које су владале у Грбљу прије његовог доласка. Из увода сазнајемо да је почетком XIX вијека калуђер "Јосип Ђурић" из села Брчела (Црмница) обновио манасатир Св. Николе у Бигову. У новообновљеном манастиру калуђер Ђурић "подучавао је младеж у читању и писању славенском и црквеном појању". Послије његовог исељена рад школе замире. Године 1863. (1864. ?) доласком "Пречасног Госп. попа Крста Ђукића родом из Пелинова" поново почиње просвјетни рад. Он "отвори својевољно учионицу коју је полазило, добре воље, неколико мјесне дјеце". Када је поп Крсто Ђукић премјештен у Шишиће, на његово мјесто долази "Пречасни Госп. поп Лука Старчевић родом из Кртола". Њему је "старија Власт школска" понудила да отвори школу у Главатичићима, коју он и прихвата. На мјесту учитеља остаје до 1881. године. Те године "Которска Учионска Власт" поставља Крста Лучића из Брајића као мјесног учитеља и он остаје на том мјесту све до 1886. године, када од њега преузима учитељску службу Митар Чуквас, састављач хронике.

Колекција докумената С. Кордића

NOTIFICAZIONE
DELL' I. R. GOVERNO DELLA DALMAZIA
concernente la pubblicazione della Costituzione
dell'Impero Austriaco.

Sua Eccellenza il Signor Ministro dell' Interno mi ha trasmesso con ossequiato Dispaccio 24 aprile N. 1105 la qui unita Patente Sovrana e l'annessavi Costituzione emanata nella data del 25 aprile p. p., che si estende ai seguenti Stati dell'Impero Austriaco: ai regni di Boemia, Galizia, Lodomeria (compresi Auschwitz e Zator e Buccovina) d' Illiria (che si compone dei ducati di Carinzia e Carniola e del Litorale) e Dalmazia, all'arciducato dell'Alta e della Bassa Austria, ai ducati di Salisburgo, della Stiria, dell'Alta e Bassa Slesia, al Margraviato di Moravia e alla contea principesca del Tirolo col Vorarlberg.

Nell'atto, che porgo agli abitanti della Dalmazia questo preziosissimo dono, compartito da Sua Maestà l'Augustissimo Nostro Sovrano Imperatore e Re FERDINANDO I. ai fedelissimi popoli del suo Impero, reco a pubblica notizia, che circa il modo d'elezione dei Deputati alla convocazione della Dieta generale dell'Impero seguiranno fra breve le ulteriori disposizioni.

Zara il 1. maggio 1848.

GIOV. AUGUSTO Barone di TURSZKY

Governatore Civile e Militare.

Објава увођења парламентарног режима у Аустрији.

7. Грбаљски устанак 1848. године

1. ОБЈАВА УВОЂЕЊА ПАРЛАМЕНТАРНОГ РЕЖИМА У АУСТРИЈИ

Задар, 1. V 1848. године. Јавни проглас у којем барон Турски (Turszky) објављује да је 25. IV 1848. године успостављен парламентарни режим и покретање избора посланика за конститутивно засједање Парламента аустријске Империје

ИАК, ОК XI-365

2. План скупштине Далмације

Задар, послје 3. VI 1848. године. План скупштине Далмације, са изборним јединицама за избор посланика, и њихов број у изборним јединицама као и број посланика по општинама. Из плана видимо да је Грбаљ требао да делегира 8 посланика за конститутивно засједање Парламента.

Архив СПЦО Котор

3. Позив Грвљанима на избор посланика

Позив Ђуру Вукшићу из Сутваре, Иву Латковићу из Шишића и Ђуки Мазараку из Горовића на именовање посланика ("депутата").

Архив СПЦО Котор

4. Одговор "Комунитати Которске"

Котор, 27. VI 1848. године. Которска Општина одговара грбаљској Општини да не прихвата њихов предлог о преговорима у Тивту, будући да је Котор "био и јест глава од провинције и овђен су се чиниле скупштине, зато ако желите да се та скупштина учини ви нама пишите и ми ћемо углавити дан и позвати све остале главаре нашег предиела ...".

Архив СПЦО Котор

5. ДОКУМЕНТИ СА СУЂЕЊА КОЈЕ ЈЕ УСЛИЈЕДИЛО ПО ЗАВРШЕТКУ УСТАНКА

Историски архив Котор чува документацију о суђењима која су услиједила по завршетку устанка. Ова документација заузима три фасцике, (ОСК DCXXXIX–DCXLII), па због немогућности излагања толико обимне грађе излажемо један збирни увид у догађаје који су се одиграли 1848. године.

ОСК DCXLI T-1850 F/V/63

Службеник, Наљежићи, црква Св. Димитрија.

8. Из ризница грбаљских цркава

1. Службеник, Наљежићи, црква Св. Димитрија, трећа четвртина XIV вијека

Службеник је писан на пергаменту. Има 38 листова величине 145 × 200mm; текст 105 × 145mm, 16 редова. Службеник је писао писар Симеон који је своје име оставио на доњој marginи 30. листа, на мјесту помена умрлих. Ова биљешка потврђује да је писар био монах као и да је овај Службеник писан у монашкој средини, за неки манастир. Службеник је писан српскословенским језиком, а писмо је устав средње величине. На основу палеографског критеријума, ортографије и језика, ова рукописна књига се смјешта у трећу четвртину XIV вијека. По садржини ово је богослужбена књига са уводним текстом припреме проскомидије и литургијом Св. Јована Златоустог. Свакако је овај службеник имао и службу Василија Великог и Прежде освећених дарова, као и неке од уобичајених молитви.

На чувању у Ризници СПЦ - Котор

2. Требник, Шишићи, црква Св. Ђорђа, крај XVI и почетак XVII вијека

Требник је писан на папиру. Има 168 листова величине 134 × 194mm; текст 90 × 150mm, 20 редова. Исписан је једнаким полууставним писмом. Сви облици слова припадају једном писару мада је мијењао мастило. Облици слова су му у ранијој традицији исписани и нема курзивних облика карактеристичних за XVII вијек. Текст је писан српскословенским језиком. По садржини ово је богослужбена књига са уобичајеним чиновима: вјенчања, над умрлим "белцем", над "кутијом умрлих", на "освећење масла", на "Богојављање" и друго.

На чувању у Ризници СПЦ - Котор

3. ЕВАНГЕЛИЈЕ УЧИТЕЉНОЈЕ, ЛАСТВА ГРВАЉСКА, ЦРКВА Св. Илије, 1724. година

Евангелије учитељноје, је књига штампана у Москви 1724. Садржи "поученија" (тезе за проповједнике) из еванђеља. Књигу је поклатио 1732. године Саборној цркви Грбља Сава Владислављев, носилац ордена Св. Александра, који је био савјетник Петра Великог.

На чувању у Ризници СПЦ - Котор

4. АНТИМИНС, ШИШИЋИ, ЦРКВА Св. Ђорђа

Антиминс, Шишићи, црква Св. Ђорђа, из времена владика црногорских Саве и Васиља.

На чувању у Ризници СПЦ - Котор

5. АНТИМИНС, ЗАГОРА, ЦРКВА Св. ТЕОДОРА ТИРОНА

Антиминс, Загора, црква Св. Теодора Тирона, поклон Св. Петра Цетињског.

На чувању у Ризници СПЦ - Котор

6. ОДЕЖДА (ФЕЛОН И ЕПИТРАХИЉ), ЗАГОРА, ЦРКВА Св. САВЕ

Одежда (Фелон и епитрахил), Загора, црква Св. Саве из XIX вијека. Фелон и епитрахил у којем је Св. Петар Цетињски вршио службу Божију.

На чувању у Ризници СПЦ - Котор

Vue de la Montagne de la Vierge, et de la Vallée de la Vierge, et de la Vallée de la Vierge.

A View from the Mts. of Vierge.

Приказ грбљана и грбаљке.

9. Грбаљ на старим мапама и Грбљани у представама путописаца

1. МАПА ТРИФОНА СМЕКЈЕ

Венеција, 1785. године. "Нова топографска карта Боке Которске, Црне Горе и дијела Албаније", је цртеж грофа Трифона Сmekје. Карта је значајна јер представља другу по реду мапу аутора из Боке (прва мапа је рад опата Антонија Замбеле из 1716. која је умањена копија Коронелијеве мапе из 1685, односно 1688. године). Мапа је вјероватно оригинално дјело и по први пут дат је приближно реалан изглед бококоторског залива. То је први картографски приказ Црне Горе и Боке заједно, мада су подаци за Црну Гору мање тачни. Ово је и веома важна мапа Грбља, јер се на њој први пут представљају границе грбаљских кнежина. Карта је урађена у техници бакрореза, који је накнадно бојен, димензије мапе су 59,3 × 44,5cm.

Колекција Ђ. Радивовића

2. МАПА АМБРОЗ ТАРДИЈЕА

Цртач и гравер ове мапе је Амброз Тардије (Ambroise Tardieu), а штампана је 1824. године. Аутор (1788–1841. године) је био географ и гравер истовремено. Ова карта у десном углу садржи приказ шире територије на којој је вођен рат 1806–1807. године. Карта је урађена у техници бакрореза, димензије мапе су 47 × 37,5cm.

Колекција Ђ. Радивовића

3. КЕЛНСКА КАРТА

Ова географска карта издата је у првој књизи о Боки Которској, издатај у Келну 1808. године. Репродукована је поново 1830. године. Узор ове карте је карта конта Трифона Сmekје. На овој карти такође су означене границе између грбаљских кнежина.

Колекција Ђ. Радивовића

4. ПРИКАЗ КНЕЗА ГРВАЉСКОГ

Из путописне књиге Т. Молоа (Mollo), издате у Бечу.

Колекција Ђ. Радивовића

5. ПРИКАЗ КЊЕГИЊЕ ГРВАЉСКЕ

Из путописне књиге Т. Молоа (Mollo), издате у Бечу.

Колекција Ђ. Радивовића

6. ПРИКАЗ ГРВЉАНА И ГРВАЉКЕ

Из путописне књиге Т. Молоа (Mollo), издате у Бечу.

Колекција Ђ. Радивовића

10. Грбаљске ношње

1. БЕМЕР ЖЕНСКИ, XIX ВИЈЕК

П

2. ЦРНОГОРСКА КОШУЉА, XIX ВИЈ

П

3. КУБУРА, XVIII ВИЈЕК

П

4. НОЖ-БРИТВА, XIX ВИЈЕК

П

5. ЦЕПНИ САТ, XIX ВИЈЕК

П

6. МУШТИКЛА, XIX ВИЈЕК

П

Литература

- [1] ВОДИЧ КРОЗ АРХИВСКУ ГРАБУ, Историјски архив Котор, Котор, 1977.
- [2] АРХИВ И НАУКА, каталог изложбе, Историјски архив Котор, Београд, 1980.
- [3] КОТОР И ГРВАЉ, *И. Стјепчевић*, Штампарско предузеће "Ново Доба", Сплит, 1941.
- [4] КУЛТУРНИ ЖИВОТ СТАРОГА КОТОРА, *Р. Ковијанић, И. Стјепчевић*, Историјски институт НП Црне Горе, Цетинње, 1957.
- [5] КОТОР - МОНОГРАФИЈА, Графички завод Хрвацке, Загреб, 1970.
- [6] СВОЈИНСКИ ОДНОСИ У КОТОРУ У XIV ВИЈЕКУ, *Невенка Богојевић-Глушчевић*, "Универзитетска ријеч", Никшић 1992.
- [7] ЦРКВА СВЕТОГ ЛУКЕ КРОЗ ВЈЕКОВЕ, зборник радова, Српска православна црквена општина Котор, Београд, 1997.
- [8] ЦРКВА СВЕТОГ ЛУКЕ У КОТОРУ КРОЗ ВЈЕКОВЕ, каталог изложбе архивских докумената, Српска православна црквена општина Котор, Историјски архив Котор, 1996.
- [9] ГРВАЉСКА ВУНА 1848. ГОДИНЕ, *Др Божидар Вукотић*, ИШ Стручна књига, Београд, 1998.
- [10] БОКА КОТОРСКА ПРЕМА НАРОДНОМ ПОКРЕТУ У РЕВОЛУЦИОНАРНОЈ ГОДИНИ 1848, *Pavao Butoras*, Рад ЈАЗУ, 260, Загреб, 1938.
- [11] ЗБИРКА ГЕОГРАФСКИХ КАРАТА ЕМАЦИЈЕ, ИЗ КОЛЕКЦИЈЕ ЂОРЂА изложбе, Историјски архив Котор
- [12] ИЗГЛЕД ГРАДОВА ЦРНОГОРСКИЈЕ Ђ. РАДИВОВИЋА И ЗБИРКА КОТОР, каталог изложбе, Историјски архив Котор, 1995.